

SELFIE TOP-TIEN

De mooiste zelfportretten van Rembrandt, volgens kunsthistoricus en Rembrandt-biograaf Gary Schwartz

EN VERDER

12 Agenda **49** XYZ **54** Plant van de maand
65 Veiling **71** Rughaar als laatste schaamhaar
72 Nieuw: nagels in de Hermès-huiskleur
72 Uitbundige make-up **74** Componist
Calliope Tsoupaki kan niet zonder parfum

TOP TIEN

SELFIE

Wat zijn de mooiste zelfportretten van Rembrandt? Die vraag brengt kunsthistoricus en Rembrandt-biograaf Gary Schwartz enigszins in verlegenheid.

Hij noemde Rembrandt in het verleden de „Moby-Dick van de Nederlandse kunst”; de grootste van allemaal. Als student was dat voor Gary Schwartz (81) al een uitgemaakte zaak. Rembrandt stond voor hem model voor alles wat kunst kon zijn. „Sommige van de grootste waarden van de westerse beschaving zijn belichaamd in zijn werk en persoon.”

De in New York geboren kunsthistoricus, die sinds 1965 in Nederland woont, publiceerde veel over Nederlandse kunst, vooral over Rembrandt van Rijn. Zoals de lijvige biografie *Rembrandt: zijn leven, zijn schilderijen* (1984), en het nog kloekere *De grote Rembrandt* (2006). Maar de vraag wat zijn favoriete zelfportretten van Rembrandt zijn, brengt hem enigszins in verlegenheid, zegt Schwartz.

Keuze genoeg. De schilder van *De Nachtwacht* portretteerde zichzelf in veertig jaar tijd bijna honderdmaal: op schilderijen, in etsen en al tekenend. Zo oefende hij zichzelf in gelaatsuitdrukkingen en lichtval, waarbij hij soms een rollenspel speelde en zich uitdoste in speciale kostuums of met bijzondere attributen.

Uit deze rijkdom een keuze moeten maken, bezorgt hem innerlijke conflicten, zegt Schwartz. Als kunstliefhebber is hij door sommige zelfportretten meer geraakt dan door andere, op manieren waarvoor hij als kunsthistoricus nooit verantwoording heeft hoeven af te leggen of die hij zelfs maar probeert te begrijpen. Zijn band met deze favorieten is volstrekt persoonlijk.

Als kunsthistoricus zijn andere zelfportretten, waarvoor hij zich voor publicaties en tentoonstellingen lang moest bezighouden, ook uitgegroeid tot favorieten. De hier gepresenteerde voorkeurslijst is een mix van persoonlijke en professionele favorieten. De lijst van een gespleten persoonlijkheid, waarschuwt Schwartz met een lach.

10

Zelfportret, circa 1628

LINKS COLLECTIE GEMÄLDEGALERIE ALTE MEISTER, KASSEL
RECHTS COLLECTIE RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Gary Schwartz: „In 1967 huurde uitgeverij Meulenhoff mij in als assistent en redacteur van Horst Gersons *De schilderijen van Rembrandt*. Het vroegste zelfportret daarin was een paneeltje dat sinds 1751 in het museum van Kassel hing. Toen in 1959 bij Sotheby's een andere versie van dit hoofd opdook, bonden de belangrijkste Rembrandt-kenners de strijd aan over de vraag welk van de twee het origineel is. Gerson koos voor de meer impressionistische Kassel-versie als het origineel en ik ben bang dat ik zijn oordeel destijds accepteerde. We hadden het mis. Het is waarschijnlijker dat de scherpere versie, in bezit van het Rijksmuseum, van de hand van Rembrandt is. Ondanks dat ik eerst dacht dat het een kopie was, is dit een van mijn favorieten.”

9

Zelfportret met halsberg, circa 1629

LINKS COLLECTIE GERMANISCHES NATIONALMUSEUM, NEURENBERG.
RECHTS EEN MOGELIJKE KOPIE, MAURITSHUIS, DEN HAAG

„Nog een paar zelfportretten waarover is gestreden. Opnieuw ging ik voor de vrijer geschilderde versie, het paneeltje in Neurenberg, en deze keer had ik gelijk. Tenminste, zolang de huidige consensus duurt. Wellicht is de pendant uit het Mauritshuis, bekend sinds 1752, ook van Rembrandt. Ik val voor allebei.”

8

Zelfportret met baret, wijd open ogen en open mond, circa 1630

COLLECTIE RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

„In 1971 richtte ik een uitgeverij op voor kunstboeken, Uitgeverij Gary Schwartz, ook van andere auteurs. Toen ik mijn eerste boek uitbracht, *Rembrandt Drawings and Etchings in the Rembrandt House* (1971) door Jan Piet Filedt Kok, vroeg ik bij het Rembrandthuis wat de populairste Ansichtkaart was. Dat was deze onweerstaanbare, bekkentrekkende jongeman. Deze afbeelding, die lang niet herkend is als een zelfportret, kwam op mij altijd over als speels, onschuldig. Tot ik in 2014 voor het Frans Hals Museum een tentoonstelling maakte over emoties in de kunst en een geavanceerd algoritme voor het herkennen van afgebeelde emoties de uitdrukking op deze ets labelde als 'angst'. Dat kwam voor mij als een schok. Nu kan ik dit hoofd op geen enkele andere manier meer zien.”

7

De lachende Rembrandt, circa 1628

COLLECTIE J. PAUL GETTY MUSEUM, LOS ANGELES

„Ik herinner me goed het moment dat ik voor het eerst een foto van dit zelfportret zag. Het was de ochtend van 29 oktober 2007, in de entreehal van het Metropolitan Museum in New York. Met museumconservatoren van Nederlandse en Vlaamse kunst maakte ik een studiereis. In een krant lazen we een bericht over een Rembrandt-ontdekking bij een klein Brits veilinghuis. Dergelijke nieuwsberichten kloppen bijna nooit, en sommige van mijn collega's in het gezelschap lachten om het nieuws. Maar ik was er direct van overtuigd dat de jonge Rembrandt zichzelf heel speels en onschuldig had geportretteerd. Ik werd meteen verliefd op dit schilderij.”

6

Zelfportret in oosterse kleding en poedel, 1631

COLLECTIE PETIT PALAIS, PARIJS

„Omstreeks 1631 nam Rembrandt een van zijn meer bizarre identiteiten aan: hij portretteerde zichzelf als een oosterling, met een poedel die met hem concurreert om de aandacht. Dit zelfportret, het enige ten voeten uit, kwam voor mij scherp in beeld toen ik onlangs gastconservator werd van *Rembrandt's Oriënt*, een tentoonstelling in Potsdam en Basel over hoe de schilders uit de Gouden Eeuw het Midden- en Verre Oosten verbeeldden. Dit is een van Rembrandts meer uitgesproken toe-eigeningen van het Oosten. Naar het waarom kunnen we slechts gissen.”

5

Zelfportret als de verloren zoon (of Zelfportret met Saskia), circa 1635

STAATLICHE KUNSTSAMMLUNGEN DRESDEN

„Rembrandt als militair in de stad met zijn eigen Saskia als meisje van plezier op schoot. Dit schilderij uit Dresden, dat in deprimerend slechte toestand verkeert, dwingt tot nadenken. Het botst met de meeste ideeën over de zelfportretten van Rembrandt: de conventie, autobiografie, psychologie, zelfreflectie, zelfpresentatie en, in dit geval, mogelijk ook de anekdotiek. Steekt Rembrandt hier niet een middelvinger op naar familieleden van Saskia die het stel ervan verdenken te goed te leven? Of misschien verbeeldt het wel een erotisch rollenspel.”

4

Zelfportret, circa 1640

PARTICULIERE DUITSE COLLECTIE

„Over dit schilderij, afkomstig uit de collectie van koning Willem II, heb ik een boek geschreven. Ik begon daar met enige scepsis aan omdat Ernst van de Wetering het in zijn *Corpus* van Rembrandt-schilderijen een 'zelfportret' tussen aanhalingstekens noemt. Maar gaandeweg ben ik ervan overtuigd geraakt dat het door Rembrandt is geschilderd. „Onderzoek wees uit dat alles behalve het gezicht later is overgeschilderd. Die kennis zorgt dat we zwakke punten in die overgeschilderde delen kunnen negeren, waardoor het makkelijker wordt het schilderij te accepteren voor wat het lijkt te zijn: een zelfportret. Het schilderij heeft een verbazingwekkende geschiedenis, waarvan ik een deel heb kunnen reconstrueren, dankzij documentatie die nu online beschikbaar is bij de archiefdienst van het Amerikaanse Congres.”

3

Zelfportret etsend bij een raam, 1648

COLLECTIE RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

„Na twintig jaar rollen op zich te hebben genomen en te hebben geacteerd voor zijn zelfportretten, stapte Rembrandt in 1648 van het toneel en ging aan zijn bureau zitten, om ons te tonen hoe hij eruit zou hebben gezien voor zijn webcam. Helder noorderlicht valt op de koperplaat die hij aan het etsen is om het beeld te produceren waar we naar kijken, terwijl hij naar ons kijkt. De plaat, die we niet zien, ligt op een opgevouwen stuk stof dat wordt ondersteund door twee boeken, die zijn neergelegd om hem de gewenste hoek te geven. „Voordat we onszelf wijsmaken dat dit een puur verslag is van hoe het was, is het goed om op te merken dat Rembrandt in de volgende staten van de ets in het raam een heuvelachtig landschap toevoegde. Rembrandt was geen verlaggever, hij was een beeldenmaker.”

2

Zelfportret, 1658

FRICK COLLECTION, NEW YORK

„De ingetogenheid van het zelfportret bij het raam was niet echt Rembrandts ding. Tien jaar later schilderde hij zichzelf het meest majestueus. Dit is van de twee zelfportretten in mijn geboortestad New York degene die de meeste indruk op me maakte toen ik in de jaren vijftig kunstgeschiedenis studeerde aan de New York University. Toen ik het schilderij in de jaren tachtig terugzag, omdat ik een biografie aan het schrijven was waarin ik kritiek had op Rembrandts nare karakter, sprak de kunstenaar vanuit de hoogte tot me: 'Weer terug, Schwartz? Ik heb jouw soort zien komen en gaan, maar ik ben hier om te blijven, en hoe!' „Ik kan wel denken dat ik een stempel op de geschiedenis druk, maar Rembrandt zet me op mijn plek.”

1

Zelfportret als de apostel Paulus, 1661

COLLECTIE RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

„Nummer 1 had het onvermijdelijke zelfportret met de cirkels kunnen zijn dat in het Kenwood House in Londen hangt. Maar dat is ieders favoriet, zodat ik liever afsluit met het enige zelfportret waarin Rembrandt de identiteit aanneemt van een herkenbare historische figuur. Dat is de apostel Paulus met zijn standaardattributen, een boek en een zwaard, waaraan Rembrandt een eigen attribuut toevoegt: de hoofddoek van een schilder aan het werk.

„Dit portret is mijn favoriet omdat ik zo gehecht ben aan mijn idee over wat Rembrandt hier vertelt. Terwijl anderen aanwijzingen in de theologie zoeken, ben ik ervan overtuigd dat Rembrandt zichzelf toont als Paulus de beoefenaar van retori-

ca, de man die over zichzelf schreef in 1 Korintiërs 9: ‘Vrij als ik ben ten opzichte van iedereen, ben ik de slaaf van iedereen geworden om zoveel mogelijk mensen te winnen. Voor de Joden ben ik als een Jood geworden om hen te winnen. [...] En voor hen die niet onder de Joodse wet staan, ben ik als iemand geworden die de wet niet heeft, om hen te winnen. [...] Voor de zwakken ben ik zwak geworden om hen te winnen. Ik ben voor iedereen wel iets geworden. [...]’ Dat kunnen we, andersom, ook zeggen van Paulus’ en Rembrandts publiek. We stellen ons open voor alle vermommingen en gedaantes van Rembrandt en ervaren daardoor de verscheidenheid in onszelf, terwijl we die van hem in ons opnemen.”